

Radoslav Eraković*
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

УДК: 821.163.41.09 Piščeвић S.
821.163.41.09"17/18"
DOI: 10.19090/gff.v49i1.2522
orcid.org/0000-0001-7793-7852
Originalni naučni rad

ŽIVOT I PRIKLJUČENJA NOSTALGIČNOG HUSARA U TUMAČENJIMA MILORADA PAVIĆA**

U ovom radu biće analizirana uloga Milorada Pavića (1929–2009) u procesu savremene reafirmacije stvaralaštva Simeona Piščeвића (1731–1797). Rezultati Pavićevog dugogodišnjeg proučavanja intelektualne zaostavštine osamnaestovekovnog oficira-polihistora, predstavljaju jedan od konstitutivnih elemenata tematske i problemske strukture njegovih kapitalnih naučnih studija (Pavić, 1970; Pavić, 1979; Pavić, 1983; Pavić, 1991), pri čemu nikako ne bi trebalo izgubiti iz vida ni to da je on svoje pozitivno mišljenje o opusu nostalgičnog husara prvi put obrazložio ubrzo nakon što je čitalačkoj publici (konačno) postalo dostupno izdanje Piščeвићevih memoara na srpskom jeziku (Piščeвић, 1960; 1961–1962; 1963: 69–138; 35–113; 61–130). Dijahronijska i sinhronijska analiza naučnih studija, književnpublicističkih tekstova, biobibliografskih priloga i esejističkih „marginalija“, koje je Milorad Pavić objavio u periodu između 1963. i 2005. godine, omogućiće nam da na argumentovan način ocenimo njegov lični doprinos savremenom proučavanju stvaralaštva jednog od najdarovitijih srpskih osamnaestovekovnih pisaca.

Ključne reči: Milorad Pavić, Simeon Piščeвић, Aleksandar Piščeвић, srpska književnost osamnaestog veka, dokumentarno-umetnička proza, memoari, hermeneutičarski bedeker

Posmatrano iz savremene književnoistorijske perspektive, veoma je lako ustanoviti da je liku podozrivog Pavla Nenadovića dodeljena uloga negativnog junaka u memoarima Simeona Piščeвића (1731–1797), naročito kada se uzmu u obzir opisi njegovog žaverovski upornog proganjanja odbeglog ćesarskog kapetana, koji je odabrao Rusiju za svoju novu otadžbinu (Piščeвић, 2013: 101–102; 109; 114–115). Međutim, uprkos tome što je pažljiv čitalac poput Milorada Pavića (1929–2009) imao jasnu predstavu o uzrocima konflikta između glavnog junaka navedenog dela i mitropolitovog sinovca-denuncijanta, on je u svojim

* rasha@ff.uns.ac.rs

** Ovaj rad napisan je povodom petnaestogodišnjice smrti našeg velikog književnika, naučnika i prevodioca, Milorada Pavića (1929–2009). (op. a.)

pripovedački zavodljivim interpretacijama dao prednost pretpostavci da su husarski major Prodanović i njegova uznemirena supruga bili (ne)poželjni svedoci aristokratski uglađene rasprave dvojice srpskih pisaca (Pavić, 1966: 335–336), a ne oštro verbalnog sukoba između ambicioznog sestrića Sekule Vitkovića i osamnaestovekovnog prototipa Nušićevog Alekse Žunića.

Moramo priznati da nas su nas ovakvi primeri Pavićevog konzistentnog isticanja reprezentativne pozicije „Čoveka Knjige“ (Carlyle, 1906: 155) u istoriji srpske kulture – čak i prilikom analize scene u kojoj *gospođa Prodanović* opravdano strahuje od mogućnosti da će „uljudna“ rasprava njenih gostiju privući pažnju dvorske straže – doveli do pretpostavke da bi njegovim tumačenjima stvaralaštva Simeona Pišćevića trebalo (konačno) pristupiti kao segmentima jedinstvene istraživačke celine. Rezultati dugogodišnjeg proučavanja intelektualne zaostavštine osamnaestovekovnog oficira-polihistora, predstavljaju jedan od konstitutivnih elemenata tematske i problemske strukture Pavićevih kapitalnih naučnih studija (Pavić, 1970; Pavić, 1979; Pavić, 1983; Pavić, 1991), pri čemu nikako ne bi trebalo izgubiti iz vida ni to da je on svoj blagonaklon stav prema opusu nostalgичnog husara prvi put argumentovano obrazložio ubrzo nakon što je našoj čitalačkoj publici postalo dostupno izdanje Pišćevićevih memoara na srpskom jeziku (Pišćević, 1960; 1961–1962; 1963: 69–138; 35–113; 61–130).

Da bismo shvatili zašto je Pavić, početkom šezdesetih godina, iskazao veliki interes i za Pišćevićevo obimno historiografsko delo (Pavić, 1960: 111–151), neopohodno je uzeti u obzir bibliografski podatak da je [*Istorija srpskog naroda*] prvi put objavljena tek 2018. godine, zahvaljujući naporima našeg uglednog istoričara Đorđa Đurića (Pišćević, 2018). Prema tome, Pavić je postupio sasvim ispravno kada je odlučio da nedovoljno upućenim čitaocima časopisa *Književnost* ponudi informacije o rukopisu koji se čuvao u Arhivu SANU (Pišćević, [1795?]). Kada je u pitanju Pavićev lični stav o [*Istoriji srpskog naroda*], on je najjasnije obrazložen u njegovoj kašaninovski duhovitoj primedbi, u vezi sa „kompilatorskim“ karakterom dve trećine navedenog Pišćevićevo delo (Pavić, 1966: 299). Naime, on je smatrao da bi izricanje pozitivnog suda o literarnoj vrednosti [*Istorije srpskog naroda*] bilo opravdano samo u slučaju kada bi se autorove neoriginalne i faktografski nepouzdanе (re)interpretacije najznačajnijih događaja iz nacionalne prošlosti razdvojile od završnih segmenata rukopisa, u kojima je „iskusni i talentovani pisac memoara preuzeo [...] ulogu od zbunjenog istorika“ (Pavić, 1966: 299). Pavićevo insistiranje na estetskoj relevantnosti određenih segmenata Pišćevićevo obimnog historiografskog *sočinenija*, predstavlja potvrdu ispravnosti kolingvudovske pretpostavke da je granica između historiografskog i literarnog teksta veoma varljiva, posebno ako se uzme u obzir da

je konstruisanje koherentnih slika cilj kojem teže ne samo istoričari, nego i svaki daroviti pripovedač (Kolingvud, 2003: 228–234). Međutim, dužni smo da istaknemo kako se Pavić nije upustio u temeljnu analizu [*Istorije srpskog naroda*] jer je bio ubeđen da ne poseduje naučne i stručne kompetencije, koje bi mu dozvolile da na argumentovan način dokaže ili ospori historiografsku relevantnost Piščevićevog rukopisa (Pavić, 1966: 298).

Prevodilački poduhvat Svetozara Matića (1887–1975) – realizovan uz saglasnost i podršku Mladena Leskovca (1904–1990) kao urednika *Zbornika Matice srpske za književnost i jezik* – pružio je izuzetan doprinos procesu savremene reafirmacije memoarskih zapisa „general-majora i kavaljera ordena sv. Đorđa“ (Piščević, 1960: 69). Ipak, njegov propratni tekst, uz prvo izdanje ovog dela, nije ni bio zamišljen kao iscrpan izvor biobibliografskih podataka o životu i priključenijima profesionalnog vojnika, koji je bio „obožavalac svog husarskog zanata“ (Matić, 1960 [1961!]: 67). Stoga Milorad Pavić zaslužuje da bude identifikovan kao autor prvog naučnorelevantnog hermeneutičarskog bedekera kroz pripovedačke svetove ruskog visokog oficira, rodom iz Šida (Pavić, 1963: 111–151; 256–283; Pavić, 1966: 269–351).¹ Prema našem dubokom uverenju, Piščevićev „posthumni pohod natrag u svoju matičnu književnost“ (Pavić, 1966: 271) ne bi otpočeo na tako uspešan način da se za njegova *izvestija* nije zainteresovao borhesovski znatiželjni dvadesetovekovni čitalac, koji je bio podjednako darovit književni istoričar i pripovedač.

Veoma je interesantno to što je Pavić, već u uvodnom poglavlju svojeg prevrednujućeg rada iz 1963. godine, istakao da je sudbina stvaralaštva Simeona Piščevića bila tragična jer je ovom darovitom autoru bila uskraćena mogućnost komunikacije sa čitaocima kojima se kontinuirano obraćao u svojim delima, odnosno saplemenicima iz stare otadžbine (Pavić, 1966: 271–272). Sterijanski sumorni karakter Pavićevog zapažanja nije uspela da ublaži ni napomena da je mladi Miloš Crnjanski (1893–1977) bio prvi „jednonacionalni čitalac“ Piščevićevih memoara (Pavić, 1966: 272). S obzirom na enciklopedijski sveobuhvatnu strukturu teksta pod više nego indikativnim naslovom *Simeon Piščević* (Pavić, 1963: 111–151; 256–283), tridesetčetvorogodišnjem saradniku beogradskog časopisa je očigledno bilo jasno da objavljivanje nedovoljno proučenog Piščevićevog dela predstavlja izuzetno važan događaj za srpsku

¹ Tekst Milorada Pavića o Simeonu Piščeviću publikovan je u časopisu *Književnost* (Pavić, 1963: 111–151; 256–283), a zatim ga je autor prešampao i objavio u zborniku *Od baroka do klasicizma* (Pavić, 1966: 269–351). U našem radu smo, isključivo zbog bolje preglednosti, koristili izdanje iz 1966. godine. (op. a.)

književnost.² Zato bi njegov hermeneutičarski lament nad književnoistorijskim usudom vrhunskog ostvarenja srpske dokumentarno-umetničke proze trebalo percipirati kao posledicu frustrirajuće spoznaje da je bulgakovljevska uzbudljiva sudbina Piščevićevih rukopisa a priori obesmisllila svaki pokušaj potrage za osamnaestovekovnim svedočanstvima o pozitivnoj recepciji ovog dela od izuzetne umetničke vrednosti, koje nije spomenuo u sopstvenim memoarskim zapisima čak ni njegov (ne)voljeni sin Aleksandar (Пишчевич, 1885; Piščević, 2003). Kako bi barem na posredan način potvrdio tačnost svoje pretpostavke o visokom stepenu recepcijske privlačnosti literarno uobličeneh reminiscencija „sina jednog galantnog stoleća“ (Pavić, 1966: 320), Pavić se oslonio na svoja saznanja o horizontu očekivanja piščevićevih sunarodnika i savremenika, odnosno ondašnje *graždanske* čitalačke publike, nastanjene na prostoru od Temišvara do Trsta. Da budemo precizni, Pavić je skrenuo pažnju na fenomen velike popularnosti proznog opusa Milovana Vidakovića, hiperproduktivnog predromantičarskog *sočinitelja* čiji je uticaj na razvoj moderne srpske književnosti bio neuporedivo veći od Piščevićevog.

Zahvaljujući plodotvornim ishodima Pavićevog višedecenijskog proučavanja srpske i južnoslovenske književne baštine, naš rad je, sasvim opravdano, mogao biti utemeljen na dijahronijskom i sinhronijskom pregledu njegovih pripovedački mesmerizujućih hermeneutičarskih kontemplacija, posebno onih koje su odigrale važnu ulogu u procesu dvadesetovekovne reafirmacije stvaralaštva Gavriela Stefanovića Venclovića ([1680?]-[1749?]), Zaharije Orfelina (1726-1785), Pavla Julinca ([1730?]-1785), Atanasija Stojkovića (1773-1832), Pavla Solarića ([1779?]-1821), Vikentija Rakića (1750-1818), Milovana Vidakovića (1780-1841) i, naravno, Simeona Piščevića (1731-1797). Nema nikakve sumnje da Milorad Pavić pripada grupi renomiranih proučavalaca književnosti srpskog osamnaestog i devetnaestog veka, koji nikada nisu podlegli uticaju iznenađujuće vitalnih predrasuda o takozvanoj predvukovskoj književnoj tradiciji. Njegovo argumentovano preispitivanje skerlićevski autoritativnih vrednosnih aksioma, naročito onih koji doveli do toga da dela „anahronih“ *slaveno-serbskih* književnika budu percipirana kao marginalan književnoistorijski fenomen, pokazalo se, u mnogo navrata, kao više nego opravdano.

² Kao što je poznato, prvo (rusko) izdanje memoara Simeona Piščevića objavljeno je 1884. godine u Moskvi (Пишчевич, 1884), zahvaljujući trudu Nila Aleksandrovića Popova (1833-1892). Godinu dana kasnije, on je objavio i memoarske zapise Piščevićevog starijeg sina Aleksandra (Пишчевич, 1885), čiji je unuk i imenjак Aleksandar P[latonovič] Piščević ustupio ruskom naučniku rukopisnu građu iz porodične arhive (Попов, 1884: I-IV). (op. a.)

Njegove metodološki i problemski precizno izvedene analize paradigmatičkih stilsko-poetičkih obeležja baroka, klasicizma i predromantizma (Pavić, 1970; Pavić, 1979; Pavić, 1983; Pavić, 1991), nedvosmisleno su potvrdile književnoistorijski značaj i umetničku vrednost žanrovski heterogenih i tematski kompleksnih *sočinenija* Gavriela Stevanovića Venclovića, Zaharije Orfelina, Milovana Vidakovića i pisaca poput Simeona Piščevića, kojem je upravo Pavić poželeo dobrodošlicu, prilikom njegovog dugo odlaganog povratka u srpsku literaturu. Pored toga, naše lično istraživačko iskustvo, stečeno tokom dugogodišnjeg proučavanja zanemarenih tokova književnog nasleđa, mnogo puta nas je uverilo da su njegova istraživanja dekonstruisala čitav niz opšteprihvaćenih zabluda o limitiranim književnokritičkim, pa čak i intelektualnim sposobnostima *slaveno-serbskih* učitelja, oficira, advokata, sveštenika, zanatlija i trgovaca, čijem su „bigotnom duhu“ (Popović, 1985: 23) svojim književnim delima navodno podilazili pisci poput Vikentija Rakića i Milovana Vidakovića. Kako bismo razjasnili zbog čega smatramo da je Milorad Pavić kroz svoja hipotetička promišljanja problema recepcijske prijemčivosti Piščevićevih memoara odlučno upustio u „subverzivnu“ rehabilitaciju čitalačkih kompetencija našeg građanstva, nastanjenog u ondašnjoj državi Habzburgovaca (Pavić, 1966: 309), navešćemo primer koji nas indirektno uvodi u sferu komparativnih proučavanja ne samo južnoslovenskih, nego i evropskih književnosti. Nasuprot Pavlu Popoviću (1868–1939), harizmatičnom prvosvešteniku srpske pozitivističke književne historiografije i piscu serebrjakovski ingeniozne monografske publikacije, koja je književnoj reputaciji Milovana Vidakovića nanela više štete nego koristi (Popović, 1934), autor teksta *Simeon Piščević* je, u jednom od svojih mnogobrojnih ekskursa posvećenih istočnicima moderne srpske proze, skrenuo pažnju na to da Vidakovićeve romani imaju mnogo žanrovskih i tematskih linija dodira ne samo sa *Pamelom* Semjuela Ričardsona, nego i sa istorijskim romanima Valtera Skota (Pavić, 1966: 333).

Ovakvo ciceronovski energično zastupanje nepravedno okrivljenog Arhija iz Nemenikuća je u Pavićevim mnogobrojnim naučnim radovima i esejističkim tekstovima – nastalim od sredine dvadesetog pa sve do početka dvadeset i prvog veka – prevazišlo okvire koncizne pozitivne ocene *Velimira i Bosiljke* (Vidaković, 1811) i postupno poprimilo obeležja uporne odbrane teze o visokim estetskim merilima predstavnika „srednje građanske klase“ (Pavić, 1991: 91), odnosno upravo onog „metonimijskog“ predromantičarskog čitaoca, u čiju se blagonaklonost krajem osamnaestog veka uzdao novomirgorodski emeriti militis. Njegova akribična potraga za intertekstualnim linijama dodira između *Velimira i Bosiljke* (Vidaković, 1811) i Piščevićeve nefikcionalne proze dala je dva veoma

važna rezultata. Prvo, Pavić je na konkretnim primerima iz analiziranih tekstova ustanovio da su avanture Defoovog najslavnijeg junaka ostavile podjednako snažan trag u fabulativno-sižejnoj strukturi dva navedena dela (Pavić, 1966: 283–284). Drugo, postupak uporednog iščitavanja doveo je ovog žanrovskim i književnoteorijskim konvencijama nesputanog dvadesetovekovnog hermeneutičara do zaključka da se memoari ruskog generala mogu opisati kao „porodični roman“ (Pavić, 1966: 328) što je, prema njegovom mišljenju, u potpunosti odgovaralo čitalačkim afinitetima srpske publike na razmeđu osamnaestog i devetnaestog veka.

Ekooovski kompleksan i stvaralački produktivan ukrštaj Naučnika i Pisca u jednoj ličnosti, naveo nas je da pretpostavimo kako je Pavićevu naklonost prema argonautski pustolovnim predstavnicima naše „male“ kulture – poput rusko-srpskog pisca Simeona Piščevića – moguće istraživati na način koji prevazilazi okvire džojsovski konfuzne rekonstrukcije (auto)portreta memoariste u mladosti, čiji je pomodarstvu skloni pripovedački alter ego mnogo bolje upamtio kanabe iz salona feldmaršalovice Baćanji, nego zatvorsku ćeliju svojeg montekristovski osvetoljubivog oca (Piščević, 2013: 56–60). Koliko god da su nam odbojne sofisticke vratolomije poststrukturalističkih frankofonih erinija, naročito one utemeljene na epistemološki ispraznoj ideji o „simboličkoj“ smrti autora, moramo priznati da je osnovni smer naših dosadašnjih tumačenja Pavićeve naučne zaostavštine poprimio obrise teorijski i idejno koherentnog istraživačkog poduhvata nedugo nakon njegove smrti. Zbog toga u ovom radu želimo da nastavimo tamo gde smo svojevremeno bezrazložno „klecnuli“, poput prolaznošću života obeshrabrenog Jovana Jovanovića Zmaja (1833–1904). U ovom radu ćemo pokušati da, makar delimično, ispravimo grešku načinjenu usled mladalačke zablude da smo saznali dovoljno toga o Pavićevoj višedecenijskoj potrazi za dokazima o cikličnoj smeni „slabih“ i „jakih“ pokolenja pisaca u istoriji književnosti, zasnovanoj na pretpostavci ovog ahasverski besmrtnog beogradskog Vizantinca da je sve književnike moguće podeliti na *idioritmike* i *kenobite* (Pavić, 2005: 162–163).

Krenimo od toga da Pavićeva mnogobrojna zapažanja o privatnom životu Simeona Piščevića navode na zaključak da je on jednog od naših najdarovitijih osamnaestovekovnih pisaca lucidno identifikovao kao onjeginovski senzibilnog idioritmika-bibliofila, koji je (navodno) napustio lagodnu dvorsku službu u Sankt Peterburgu jer mu je bio nepodnošljiv život u vavilonski haotičnoj ruskoj prestonici (Pavić, 1966: 313). Prustovski nivo stvaralačke izolacije mogao je biti dosegnut samo u granicama idioritmičkog mikrokosmosa, koji je morao delovati kao prostor Druge stvarnosti njegovim saborcima i, mađarskog vina neprestano

željnim, učesnicima dugog i krvavog Ruskog-turskog rata (Piščević, 2003: 41). Naravno, ovaj pažljivi čitalac Piščevićevih memoara nije bio spreman da prihvati mogućnost kako je racionalnim objašnjenjima nesputani furor scribendi odredio sudbinu proslavljenog komandanta Ahtirskog husarskog puka (Piščević, 2003: 28–31), podstakavši ga da se, na veliko nezadovoljstvo do tada blagonaklonog kneza Potemkina (Piščević, 2003: 41–42), odrekne profesionalnog identiteta koji mu je obezbedio povlašćenu poziciju u ruskom društvu. Pažljiva rekonstrukcija određenih „semantički zamagljenih“ epizoda iz rane mladosti aristokratski uzdržanog memoariste, kojem je u poznim godinama života njegov skitski Tuskulanum bio mnogo draži od preskupim vatrometima obasjanog Sankt Peterburga (Piščević, 2013: 253), zaista opravdava naše uvodno zapažanje da Pavićev tekst *Simeon Piščević* još uvek predstavlja činjenično vrlo pouzdan hermeneutičarski bedeker, namenjen modernom čitaocu memoara srpskog husara. Iako se nijednoj narativnoj celini, iz ovog izuzetnog književnog dela, Pavić nije u svojim naučnim radovima vraćao toliko rado kao Piščevićevim detaljnim opisima baroknog enterijera samostana u Kremsminsteru (kitnjasta raskoš prelatovog pozlaćenog mobilijara danas bi verovatno ushitila samo članove porodice Versace), njegovoj pažnji nisu promakle scenski nimalo raskošne „marginalije“ anegdotskog karaktera, posvećene uticaju Rata za austrijsko nasleđe (1740–1748) na stvaralački razvoj trinaestogodišnjeg ađutanta majora Vuka Isakovića.

Piščevićeva inicijacija u svet odraslih nije bila posledica mladalački impulsivne potrage za novim obrazovnim i duhovnim iskustvima, kao u slučaju njegovog nešto mlađeg savremenika Dimitrija Obradovića ([1739/1740]–1811), već rezultat njegovog bespogovornog potčinjavanja očevoj odluci da ga 1744. godine povede sa sobom u rat protiv Francuza (Piščević, 2013: 23–26). Detinjasto ushićenje pripovedačkog subjekta, iskazano prilikom nabavke određenih delova vojničke opreme poput bele perjanice na husarskom čakovu (Piščević, 2013: 23), nije moglo zatamiti činjenicu da su pripadnici srpskog oficirskog staleža pripremali svoje potomke za surov život u ratnom području, već od njihove rane mladosti. Prema našem mišljenju, Piščevićeva višegodišnja tegobna ratnička stranstvovanja, na prostoru od Rajne do Dnjepra, predstavljaju afirmaciju (kandidovski naivne) konstantinovićevske teze o putovanju kao činu kulture (Konstantinović, 1966: 453–456) samo ako smo spremni da poverujemo kako je, na primer, mokri, bosonogi i od huka vode prestravljeni trinaestogodišnji srpski husar bio impresioniran francuskom (zlo)upotrebom modernih znanja iz oblasti hidrogradnje, prilikom ratovanja protiv austrijske vojske.

Koliko god to možda delovalo neobično, memoarima Simeona Piščevića je bio neophodan ne samo empatičan, nego i skeptičan moderni tumač, kojeg

receptijski privlačni opisi frivolnih intriga transilvanijskih plemkinja nisu mogli navesti da zapostavi ne samo piščevu tragičnu pripadnost narodu bez sopstvene države, nego i njegovu rešenost da piše isključivo za „obične, jednoplemene čitaoce, one nesrećne u Rusiji čija sudbina je bila i njegova i one druge, isto tako nesrećne, u Ćesarskoj, sa kojima nije hteo da izgubi dodir“ (Pavić, 1966: 326). Ovaj lirski intonirani osvrt na zlosrećnu istorijsku sudbinu raseljenog naroda (raz)otkriva nam da su Miloš Crnjanski i Milorad Pavić podjednako visoko vrednovali ulogu motiva nostalgije u izrazito romanesknoj fabulativno-sižejnoj strukturi osamnaestovekovnog predloška *Seoba* (Crnjanski, 1924: 1–2; Crnjanski, 1929). Međutim, problem je u tome što vojnim počastima obasuti *georgijevski kavalir* ruske armije nije u svojim memoarima nijednom eksplicitno manifestovao rešenost da krene na veliko putovanje, koje bi ga odvelo u staru „ćesarsku“ otadžbinu (nakon otpusta iz aktivne vojne službe poživeo je još dvadeset godina). On se nije odvažio na odisejevski povratak čak ni pod teretom životnih razočaranja, podjednako prouzrokovanih sudskim sporovima oko beloruskih zemljišnih poseda i optužbama njegove karamazovski ogorčene dece, koja su neprestano strahovala od toga da će očevi kafkijanski sukobi sa korumpiranim birokratskim Levijatanom umanjiti vrednost porodičnog bogatstva. Doduše, strepnje njegovih potomaka nisu bile neopravdane jer je nasleđstvo njegovog razočaranog sina Aleksandra Piščevića (1764–[1820]) bilo opterećeno velikim dugovima (Piščević, 2003: 324–337). Naime, sremački nepopustljivi senex iratus bio je sklon autodestruktivnom parničnim postupcima ništa manje od koleričnih Sentandrejaca iz romana Jakova Ignjatovića, tako da je osnovano pretpostaviti kako je *Semjon Stepanovič* (posebno u poznim godinama života) češće snevao svoje dugovima opterećene beloruske šume nego pitome fruškogorske brežuljke. S obzirom na to da volterovski ironične reminiscencije Aleksandra Piščevića ne sadrže nijednu napomenu u vezi sa očevim pripremama za povratak u zavičaj (Piščević, 2003), oprezno ćemo konstatovati kako je sentimentalistički raznežena žudnja Simeona Piščevića za postojbinom bila mnogo više poetičkog nego empirijskog karaktera.

Kao što je poznato, mnogobrojne prednosti komparativnog iščitavanja memoarskih zapisa članova (ibzenovski disfunkcionalne) rusko-srpske familije, postale su dostupnije izučavaocima našeg književnog nasleđa tek početkom dvadeset i prvog veka. Zato je shvatljivo zbog čega Pavić nije mogao s velikom pouzdanošću da proceni koliko je bila poetički konzistentna intencija „nostalgičnog“ sremskog husara da se pridržava žanrovskih konvencija nefikcionalne proze, poput imperativa istinitosti. Mada je autor esejistički elegantnog članka *Tema „večitog mladoženje“ u srpskoj književnosti* (Pavić, 1979:

907–918) uložio veliki trud kako bi, oslanjajući se na konkretne primere iz analiziranog dela, razjasnio psihološki kompleksan edipalni odnos između sina-ljubimca šidske kapetanice i njegovog adornoovski autoritarnog oca, primorani smo da zaključimo kako tematska struktura *Mojeg života (1764–1805)* (Pišćević, 2003) pruža ništa manje dokaza o posledicama permanentnog konflikta između „slabih“ i „jakih“ pokolenja (Pavić, 2005: 164–169) nego *Memoari Simeona Pišćevića* (Pišćević, 2013) i *Opisanija života Save Tekelije* (Tekelija, 1966). Da podsetimo, tragikomična gamofobija *zjelo* bogatog aradskog zemljoposjednika takođe je bila predmet temeljne psihoanalitičke eksplikacije u Pavićevom tekstu *Tema „večitog mladoženje“ u srpskoj književnosti* (Pavić, 1979: 907–918). Dodaćemo da nas je upravo autobiografska ispovest Save Tekelije (1761–1842) navela da se osvrnemo na fenomen demistifikujućeg preobražaja uglednih istorijskih ličnosti u, sopstvenim slabostima ophrvane, antijunake dokumentarno-umetničke proze njihovih najbližih srodnika. Uprkos ceremonijalnoj uzvišenosti pseudomedijevalnih genealoških kurioziteta, koji su podsticali Simeona Pišćevića da u svojoj historiografskoj studiji i memoarima neprestano ističe svoje aristratsko paštrovićevsko poreklo, uporedna analiza „besprekornih“ plemićkih rodoslova vojničkih familija, iz kojih su potekli Sava Tekelija i Aleksandar Pišćević, dovela nas je do zaključka kako su njihove uspomene ([Tekelija], 1833; 1–19; Tekelija, 1966; Pišćević, 2003) otvorene za nova čitanja u meri koja se ni najmanje ne bi dopala njihovim častoljubivim rođacima.

Premda su memoari srpskog Kazanove (v. Eraković, 2020: 35–51) ostali izvan Pavićevog čitalačkog vidokruga,³ prilikom tumačenja *Mojeg života (1764–1805)* (Pišćević, 2003) nikako ne bi trebalo prevideti rezultate „anahronih“ aksioloških eksperimenata, do kojih je dvadesetovekovni hermeneutičar došao prilikom svoje dugogodišnje potrage za dokazima o književnoistorijskoj i umetničkoj relevantnosti memoara Aleksandrovog oca. Na primer, prilikom oblikovanja lika svojeg slavnog roditelja, Aleksandar Pišćević je veliku pažnju posvetio *priključenijima* koja nam omogućavaju da *Semjona Stepanoviča* identifikujemo kao paradigmatiku figuru „jakog“ oca. Pored toga što je Simeon Pišćević najbolje godine svog života proveo u službi ličnosti koje su izuzetno cenile njegove diplomatske i vojničke sposobnosti, posebno je značajno da ga Aleksandar Pišćević predstavlja kao istaknutog učesnika Rusko-turskog rata (1768–1774), jednog od najvećih geopolitičkih uspeha carice Katarine Velike i

³ Pavićev tekst *Simeon Pišćević* sadrži konciznu napomenu, u vezi sa ulogom Nila Popova u objavljivanju ruskog izdanja memoara Aleksandra Pišćevića 1885. godine u Moskvi (Pavić, 1966: 305). (op. a.)

njenog „tajnog“ muža Grigorija Potemkina (Mesi, 2013: 545–546), darežljivog pokrovitelja porodice Piščević (Piščević, 2003: 25–37). Očeva pripadnost generaciji pobjednika nije osporena ni u epizodi posvećenoj ponižavajućem sukobu Simeona Piščevića sa njegovim oholim zapovednikom, generalom Petrom Tekelijom (Piščević, 2003: 38–42), čije su mnogobrojne moralno-etičke transgresije – tačno deset godina kasnije – duboko razočarale njegovog sinovca Savu (Tekelija, 1966: 128–130). Prema tome, sasvim je razumljivo zbog čega liku „slabog“ sina u *Mojem životu (1764–1805)* nije bila pružena prilika da stekne ugledan položaj u zajednici, neopterećen slavom dominantnog oca s kojim su ga, na njegovo (ne)zadovoljstvo, neprestano poredili (Piščević, 2003: 127, 136, 144).

Očevo svojevrijedno povlačenje u rustikalni novomirgorodski predeo, daleko od porocima iskvarenog kolektiva koji mu je navodno naneo nepravdu, izvedeno je u skladu sa opštim poetičkim obeležjima evropskog sentimentalizma. Ipak, uprkos evidentnom uticaju manira tada aktuelne književne epohe u delu Aleksandra Piščevića, lik oca nije transformisan u vidakovićevski bezazlenog savetodavca i zaštitnika sopstvene „pokretne imovine“, odnosno ukrajinskih i beloruskih kmetova koje je zaslužni general dobio na poklon od države. Mišljenje sina o očevom rusovskom „ekscentričnom“ ponašanju nije bilo ni u najmanjoj meri pozitivno, bez obzira na to što je iznenadna smrt voljene supruge pružala više nego adekvatan psihološki alibi postupcima duboko ožalošćenog udovca i samohranog roditelja. Očev neočekivani „idioritmički“ poduhvat doveo je rastinjakovski ambicioznog mladog poručnika pre svega do spoznaje kako prilikom napredovanja u službi neće moći da se osloni na delotvorno dejstvo nepotističkih intervencija svojeg oca (Piščević, 2003: 42), koji se penzionisao u četrdeset i osmoj godini života (Petar Tekelija je bio dvadeset godina stariji od Simeona Piščevića, kada je u Drugom rusko-turskom ratu izvojevao jednu od svojih najvećih pobeda).

Da zaključimo, pošto je pisanje duhovna veština na koju je oduvek polagalo pravo „bratstvo povezanih“ (Pavić, 2005: 163), verovalo se – ako smo spremni da se oslonimo na Pavićevu imaginativnu interpretaciju svetogorske tradicije (Pavić, 2005: 159–171) – kako usamljenici mogu izmeniti svoju sudbinu i postati književnici samo pod uslovom da „zaborave“ svoje poreklo i napuste dotadašnji život. Zahvaljujući tome što je Aleksandar Piščević u svojim memoarima detaljno opisao životne okolnosti usled kojih se njegov otac 1778. godine iznenada odrekao uspešne oficirske karijere (Đurić, 2018: 38), a samim tim i pokroviteljstva svemoćnog kneza Grigorija Potemkina (Piščević, 2003: 38–42), ne preostaje nam ništa drugo nego da konstatujemo kako je Pavić intuitivno uočio koliko je bila snažna kauzalna veza između Piščevićeve samonametnute izolacije i trenutka kada je otpočeo njegov intenzivan stvaralački angažman iz oblasti

književnosti i historiografije. Na samo kraju našeg rada, nećemo propustiti da istaknemo kako je Pavićev lični doprinos afirmaciji Piščevićeve intelektualne zaostavštine bio, u velikoj meri, zasnovan na metodičnom i samopregornom arhivskom istraživanju, čiju je vrednost danas nemoguće objasniti čičikovljevske samopouzdanim „bolonjskim“ naučnicima, neprestano zaokupljenim potragom za dokazima o sopstvenoj citatnosti.

Radoslav Eraković

MILORAD PAVIĆ'S STUDIES OF LIFE AND ADVENTURES OF
NOSTALGIC HUSSAR

Summary

The key part of this study shall dwell on Milorad Pavić's early published texts and essays, which are offering valuable insight in a gradual development of his interest in the research of life and adventures of XVIII century russo-serbian officer, nobleman and memoirist. Viewed from a Milorad Pavić's hermeneutical perspective, Simeon Piščević's „objective“ descriptions of his own military, diplomatic and private achievements, always presented an elegant essay-answer to the question why literary-historical relevance and aesthetic value of his *Memoirs* cannot always be adequately estimated based on factual (un)reliability of the author's reminiscences clad in literary expression. This study shall specially focus on deep analysis of Milorad Pavić's role in the process of modern reevaluation of Simeon Piščević's work. The analysis of Milorad Pavić's scientific studies, bio-bibliographic texts and essays will make it possible for us to reaffirm – in an argumentative manner – the contribution of this erudite scholar to the study of intellectual heritage of an extremely important author in the history of the Serbian literature of XVIII century.

Key words: Milorad Pavić, Simeon Piščević, Aleksandar Piščević, Serbian literature of XVIII century, nonfictional prose, memoirs, hermeneutical baedeker

LITERATURA

- Carlyle, T. (1906). *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*. New York: Longmans, Green and Co.
- Crnjanski, M. (1924). Zapisi đenerala Piščevića. *Politika* XXI/5767 [četvrtak 15. maj], 1–2. [štampano ćirilicom]
- Crnjanski, M. (1929). *Seobe*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona. [štampano ćirilicom]

- Đurić, Đ. (2018). Od seobe naroda do Seoba. U: Simeon Piščević. *Istorija srpskog naroda* [prir. Đ. Đurić]. Novi Sad; Šid: Akademska knjiga; Narodna biblioteka „Simeon Piščević“, 7–133. [štampano ćirilicom]
- Eraković, R. (2010). Milorad Pavić kao čitalac Milovana Vidakovića. U: Damjanov, S. (ured.) (2010). *Pavićevi palimpsesti*. Bajina Bašta: Fondacija Račanska baština, 155–164. [štampano ćirilicom]
- Eraković, R. (2020). Memoarska iskušenja srpskog Kazanove. *Dositejev vrt: godišnjak Zadužbine „Dositej Obradović“* VIII/8, 35–51. [štampano ćirilicom]
- Kolingvud, R. (2003). *Ideja istorije*. Beograd: Službeni list SCG. [štampano ćirilicom]
- Konstantinović, R. (1966). Putovanje kao čin kulture (Dositej i naše veze sa svetom). U: Milorad Pavić [ur.]. *Od baroka do klasicizma*. Beograd: Nolit, 453–456. [štampano ćirilicom]
- Matić, S. (1960[1961!]). [O memoarima Simeona Piščevića]. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* VII/8, 66–69. [štampano ćirilicom]
- Mesi, R. K. (2013). *Katarina Velika: portret jedne žene*. Beograd: Laguna.
- Pavić, M. (1963). Simeon Piščević. *Književnost* XVIII/ 7–8; 9, 111–151; 256–283. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1966). Simeon Piščević. U: Milorad Pavić [ur.]. *Od baroka do klasicizma*. Beograd: Nolit, 269–351. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1970). *Istorija srpske književnosti baroknog doba (XVII i XVIII vek)*. Beograd: Nolit. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1976). Simeon Piščević. U: Milorad Pavić. *Jezičko pamćenje i pesnički oblik*. Novi Sad: Matica srpska, 75–167. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1979). Tema Večitog mladoženje u srpskoj književnosti. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* (13–18. septembar 1977); [b. m.: b. i.]. Sv. 2. Beograd; Novi Sad; Tršić: MSC, 175–188. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1979). Tema „večitog mladoženje“ u srpskoj književnosti. *Književnost* XXXIV/ 6, 907–918. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1979). *Istorija srpske književnosti klasicizma i predromantizma: klasicizam*. Beograd: Nolit. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1983). *Rađanje nove srpske književnosti: istorija srpske književnosti baroka, klasicizma i predromantizma*. Beograd: Srpska književna zadruga. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (1985). Tema „večitog mladoženje“ u srpskoj književnosti. U: Milorad Pavić. *Istorija, stalež i stil*. Novi Sad: Matica srpska, 168–188. [štampano ćirilicom]

- Pavić, M. (1991). *Istorija srpske književnosti. 4, Predromantizam*. Beograd: Dosije; Naučna knjiga. [štampano ćirilicom]
- Pavić, M. (2005). *Roman kao država i drugi ogledi*. Beograd: Plato. [štampano ćirilicom]
- Пишчевич, А. (1885). *Жизнь Александра С. Пишчевича, им самим описанная. 1764–1805* [предисл. и примеч. д. чл. Н. Попова]. Москва: Издание Императорскаго Общества Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ.
- Piščević, A. (2003). *Moj život (1764–1805)* [prev. i predg. M. Fundurulja]. Novi Sad: Matica srpska; Srpsko-ukrajinsko društvo. [štampano ćirilicom]
- Piščević, S. [1795?]. *Izveštaj sačinjen od materijala koji je prikupljen iz raznih knjiga i hronika, i preveden na slovenski jezik, koji govori o slovenskom narodu, o Iliriji, Srbiji i svim srpskim kneževima, kraljevima, carevima i despotima, a takođe i o Grčkoj, Turskoj, davno prošloj ugarskoj pobuni i, na kraju, o odlasku srpskog naroda u Rusiju*. Beograd: Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, [ASANU 9238]. [ispisano ćirilicom]
- Пишчевич, С. (1884). *Извѣстіе о походѣніи Симеона Степановича Пишчевича: 1731–1785* [под редакціей Н. Попова]. Москва: Издание Императорскаго Общества Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ.
- Piščević, S. (1960; 1961–1962; 1963). *Izveštaj o doživljajima Simeona Stepanova Piščevića* [prev. S. Matić]. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* VII; VIII; IX/8; 9–10; 11, 69–138; 35–113; 61–130. [štampano ćirilicom]
- Piščević, S. (1963). *Memoari* [prev. i predg. S. Matić]. Beograd: SKZ. [štampano ćirilicom]
- Piščević, S. (2013). *Simeon Piščević* [prev. S. Matić; predg. M. D. Stefanović]. Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske. [štampano ćirilicom]
- Piščević, S. (2018). *Istorija srpskog naroda* [prir. Đ. Đurić]. Novi Sad; Šid: Akademska knjiga; Narodna biblioteka „Simeon Piščević“. [štampano ćirilicom]
- Попов, Н. (1884). Предисловіе. У: С. Пишчевич, *Извѣстіе о походѣніи Симеона Степановича Пишчевича: 1731–1785*. Москва: Издание Императорскаго Общества Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, I–IV.
- Popović, M. (1985). *Istorija srpske književnosti. Romantizam I-II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [štampano ćirilicom]
- Popović, P. (1934). *Milovan Vidaković*. Beograd: Geca Kon. [štampano ćirilicom]
- Skerlić, J. (1923). *Srpska književnost u XVIII veku* [red. V. Ćorović]. Beograd:

Izdavačka knjižarnica „Napredak“. [štampano ćirilicom]

[Tekelija, S.]. (1833). Biografija Petra Avramoviča Tekelije. *Letopis Matice srpske* IX/2, 1–19. [štampano ćirilicom]

Tekelija, S. (1966). *Opisanije života* [red. A. Forišković]. Beograd: Prosveta. [štampano ćirilicom]

Vidaković, M. (1811). [*Velimir i Bosiljka*] *Blagovoni krin celomudrenija ljubve libo stradatelnaja povest Velimira i Bosiljki*. Budim: Pismeni Kraljevskago vseučilišča. [štampano ćirilicom]